

Univerzalnost literature v epistemološki perspektivi

Dejan Kos

Oddelek za germanistiko, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor
dejan.kos@um.si

Literarna veda ima do ideje univerzalnosti ambivalenten odnos. Po eni strani domneva, da pojavnih oblik njenega predmetnega področja ni mogoče skržiti na skupni imenovalec, po drugi pa govori o literarnih pojavih, ki naj bi presežali časovne in prostorske okvire svojih zgodovinskih manifestacij. Hkrati v osredotočenosti na predmet svoje obravnave praviloma prezre, da se vpetosti v arbitrarne zgodovinske kontekste ne more izogniti niti sam koncept univerzalnosti. Razprava o univerzalnih oz. parcialnih razsežnostih literature bi potemtakem morala obsegati tudi metarefleksijo o univerzalnosti oz. parcialnosti literarnozgodovinskih diskurzov in njihovih antropoloških predpostavk.

Ključne besede: literarna veda / epistemologija / hermenevtika / empirizem / semiotika / univerzalnost

Uvod

Literarna veda v svojih vrednostnih sodbah pogosto izhaja iz domneve, da je nekaterim pojavom njenega predmetnega področja mogoče pripisati univerzalno veljavo. Eksemplarična literarna besedila naj bi dosegala tiste plasti kolektivnega spomina, ki domnevno presežajo arbitrarnost spremenljivih zgodovinskih okoliščin. V zadnjih desetletjih se ob omenjenih tradicijah razvijajo še analitični in deskriptivni literarnovedni koncepti, ki ponujajo nove argumente v prid tezi o univerzalnih razsežnostih literature. Osrednji pojem zdaj ni le teoretično izostren, temveč je podkrepjen tudi z empiričnimi evidencami. Univerzalni (oz. vsaj »kvazi-univerzalni«) naj bi bili tisti literarni pojavi, ki so utemeljeni v obćih strukturah in funkcijah bioloških, antropoloških, kognitivnih, komunikacijskih, družbenih ali kulturnih sistemov. Prepoznavanje tovrstnih struktur odpira tudi nove poglede na historičnost oz. ahistoričnost literarnih pojavov in na njihovo univerzalno oz. arbitrarno vlogo pri vzpostavljanju osebnih in kolektivnih identitet.

Univerzalnost literature med hermenevtiko in epistemologijo

Pojem univerzalnosti je v hermenevtičnih tradicijah večinoma v funkciji vzpostavljanja ali potrjevanja literarnega kanona. Najvišja mesta v njihovih vrednostnih hierarhijah so namreč rezervirana za literarna besedila, v katerih naj bi se manifestirale obče razsežnosti človekovega obstoja. V strnjeni obliki to stališče povzame stavek v Borgesovem *Averroesovem iskanju*: »Čas širi obzorje verzov; nekateri so kakor glasba vse za vse ljudi.« (63)

Z epistemološkega vidika je takšno razumevanje vprašljivo predvsem zato, ker njegov osrednji koncept – občečloveška veljavnost – praviloma ostaja brez sleherne konkretizacije. S tem so povezane še nekatere druge težave:

– *problem selektivnosti*: ker se hermenevtična predpostavka o univerzalnosti literature nanaša le na ozek izbor kanoniziranih besedil, je v svojem bistvu pravzaprav partikularna. Vprašanje o skupnih značilnostih pojavov, ki jih literarna veda dojema kot sestavni del svojega predmetnega področja, ostaja torej na tej ravni neodgovorjeno.

– *problem znanstvenosti*: hermenevtično razumevanje univerzalnosti ima šibko epistemološko podlago. V večini primerov namreč ni razvidno, za kakšno vrsto pojavov pri sklicevanju na univerzalnost pravzaprav gre – za antropološke konstante, semiotične arhetipe, družbene strukture ali kulturne invariante? S pomočjo kakšnih metod je te pojave sploh mogoče verodostojno obravnavati? Tudi na tem mestu torej univerzalnost trči ob meje partikularnosti in zgodovinskosti.

– *problem (a)historičnosti*: v literarni vedi sta tako predmet kot tudi perspektiva opazovanja podvržena zgodovinskim procesom. Predpostavko o univerzalnem občestvu, ki naj bi v literaturi prepoznalo svoje bistvo, relativizira že preprosta ugotovitev, da sezname kanoniziranih besedil v diahroni in primerjalno-kulturološki perspektivi pogosto sploh nimajo stičnih točk.

Omenjeni pomisleki nas privedejo do ugotovitve, da se je potrebno s problemom univerzalnosti literature ukvarjati na različnih ravneh. Izhodišče sleherne obravnave pa je seveda konkretizacija tistih razsežnosti našega obstoja, ki naj bi bile »občečloveške«. Narava te problematike zahteva kratek izlet v antropologijo.

Antropološko izhodišče univerzalnosti: kognitivizem

Ena od temeljnih značilnosti človekove evolucije je povečevanje kompleksnosti osrednjega živčevja pri t. i. hominidih. Z razvojem nevrološke podlage kognicije se izoblikujejo sposobnosti dolgoročnega načrtovanja,

sklepanja in spomina na eni strani in značilne oblike simbolne komunikacije na drugi. Do pomembnega premika v tem procesu je prišlo po prepričanju antropologov pred približno 60 tisoč leti, ko genetski, okoljski in družbeni dejavniki privedejo do strukturnih sprememb v kognitivnih sistemih (Mithen 211). Oba tipa funkcionalnih zmožnosti (konceptualni in komunikacijski) se povežeta, praktično neomejena kompleksnost simbolnega in samorefleksivnega mišljenja pa dobi svojo podlago v strukturnih značilnostih semiotičnih sistemov, zlasti jezikovnih. Arbitrarno razmerje med označevalci in označenci ter dejstvo, da je omejeno število jezikovnih elementov mogoče kombinirati na neskončno, od vsakokratnih situacijskih kontekstov sorazmerno neodvisnih načinov, pričata o »prekomerni kapaciteti« (Schmidt, *Autonomie* 235) možganskih potencialov in semiotični odprtosti kognitivnih oz. družbenih konstrukcij sveta.

Izjemna spremenljivost kognitivnih sistemov prinaša po eni strani prednosti, po drugi pa tudi nevarnosti. Prve izhajajo zlasti iz zmožnosti inovativnega in diferenciranega reševanja problemov, druge pa iz ujetosti v lastne simbolne konstrukcije, ki niso vedno v funkciji učinkovite orientacije v naravnem in družbenem okolju (Varela 50; Thompson 43). Težavam se lahko izognemo le z optimiziranjem kompleksnosti oz. tako, da visoko stopnjo kognitivne prilagodljivosti ohranjamo na način, ki ne ogroža orientacijskih zmožnosti.

V funkciji univerzalnega mehanizma optimiziranja prekomerne kognitivne kapacitete je po mojem mnenju tudi literarna komunikacija. Posebno vprašanje pa je, ali se ta mehanizem tudi v njenem primeru manifestira na univerzalen način. Razprava se bo s tem vprašanjem ukvarjala v povezavi s prej omenjenimi tematskim sklopi. Zanimali jo bodo torej problemi selektivnosti, znanstvenosti in (a)historičnosti.

Problem selektivnosti

Že bežen pregled pojavov, ki jih literarna veda sprejema kot del svojega predmetnega področja, pokaže, da je njihov skupni imenovalec vse prej kot očiten. Literarnozgodovinske sinteze denimo ob besedilih, ki so s stališča estetske avtonomije neproblematična, obravnavajo tudi mite o nastanku sveta, ritualne uroke, slovarje, pravne uredbe, politične pamflete, pasijonske igre, kronike cesarjev, mistične psalme, performativne improvizacije, vizualne inštalacije in še bi lahko naštevali. Pisne tradicije najdemo ob ustnih in avdio-vizualnih, estetsko dovršenost ob prozaičnosti, fiktionalna besedila ob pragmatičnih. Kriterijev literarnosti v posameznih primerih sicer praviloma ni težko prepoznati, vendar pa imajo le omeje-

no veljavo (Derrida 44). Njihovo morebitno skupno izhodišče se nahaja kvečjemu v plasteh, ki so globlje od pisnosti, estetskosti in fikcionalnosti.

Vse kaže, da se moramo na tem mestu vrniti k temeljnim mehanizmom delovanja kognitivnih sistemov. Ti problem svoje prekomerne kapacitete najprej rešujejo z omejevanjem interakcijskih alternativ. V ta namen so iznašli strategije kontekstualizacije: ontologizacijo, referencializacijo, verifikacijo, trivializacijo ipd. (Rusch, *Fiktionalisierung* 133; Kordeš 46–47). Vendar pa se enostransko zanašanje na tovrsten redukcionizem prej ali slej izkaže kot problematično – privede namreč do togosti, ki je s stališča prilagodljivosti prav tako škodljiva kot neobvladana kompleksnost. Zato kulturno zgodovino zaznamujejo tudi komunikacijske prakse, ki kognitivno fleksibilnost ohranjajo z vzdrževanjem semiotične odprtosti oz. s t. i. dekontekstualizacijo. To funkcijo lahko pravzaprav pripišemo slehernemu od kriterijev literarnosti – ne le konvenciji fikcionalnosti in večpomenski (Schmidt, *Grundriss* 103–164), temveč tudi verzifikacijskim, retoričnim, slogovnim, pripovednim in medbesedilnim postopkom. Celo pisava z ločevanjem komunikacije od telesa predvsem v zgodnjih fazah svojega razvoja širi prostor avtonomije pri konstrukciji smisla in izostri zavest o tem, da so referenčni okvir sporazumevanja kognitivno proizvedene verzije sveta.

Ker gre pri tovrstnem ohranjanju fleksibilnosti za obče veljaven, od zgodovinskih sprememb neodvisen antropološki mehanizem, lahko po mojem mnenju tako razumljenim postopkom dekontekstualizacije pripišemo tudi status univerzalnosti.

Problem znanstvenosti

Domneva o dekontekstualizaciji kot univerzalni značilnosti literature sama po sebi še nima znanstvenega statusa. Tega dosega šele v povezavi s spoznavno in teoretično (samo)refleksijo ter metodološko in pragmatično operacionalizacijo. Kot je znano, literarna veda v tej zvezi ponuja skoraj nepregleden nabor raznovrstnih pristopov. Zdi se torej, da smo se znašli pred novim protislovjem, ki izvira iz neskladja med idejo preseganja arbitrarnosti in arbitrarnostjo njenih manifestacij.

Problem je najbrž mogoče razrešiti samo z upoštevanjem mehanizmov, v katerih so epistemološki diskurzi utemeljeni. Znova torej govorimo o univerzalnih operacijskih modusih kognitivnega sistema. V nadaljevanju bo obravnavana njihova povezanost s posameznimi (literarno)znanstvenimi tradicijami, pri tem pa bomo slednje razlikovali glede na status in funkcijo zaznavnih, simbolnih in znakovnih sistemov v spoznavnem procesu. Ali natančneje: govorili bomo o empiričnih, simbolnih in semi-

otičnih epistemoloških paradigmah, pri čemer nas bo zanimalo, kako je mogoče z njihovega zornega kota konceptualizirati pojem univerzalnosti in tudi, ali imajo ti koncepti svoj skupni imenovalac.

Empirična paradigma

Empirizem je ena od najpomembnejših spoznavnih usmeritev v znanosti (Agassi 260). Utemeljen je v predpostavki, da zanesljivo védenje o svetu izhaja iz analize, sistematizacije in verifikacije zaznavnih procesov. Njegovi začetki segajo vsaj v antiko in srednji vek, ko je bil še neposredno povezan z metafizičnimi in hermenevtičnimi diskurzi. V novem veku se osamosvaja, diferencira (pragmatizem, naturalizem, materializem) in na različnih ravneh vnovič povezuje z neempiričnimi spoznavnoteoretičnimi tradicijami (postanalitična spoznavna teorija, logični empirizem, konstruktivni empirizem).

Literarna veda nima razloga, da bi se empirizmu izogibala. Koristi ji zlasti pri opazovanju komunikacijskih procesov in nosilcev pomena. Njegove prednosti so postale očitne z razvojem pozitivizma v 19. stoletju, težnja po objektivizaciji literarnega raziskovanja pa se je nato ohranjala še v materialističnih, psihologističnih in strukturno-funkcijskih estetikah, ki so jih v drugi polovici 20. stoletja nadgradile kognitivistične, medijske, sociološke in sistemske obravnave književnosti. Za slednje je značilno zaostrovanje znanstvenih kriterijev in približevanje literarne vede družboslovnim disciplinam (Dović 11–20). V epistemološkem pogledu so zdaj ob empiričnosti v ospredju tudi teoretičnost, metodičnost, uporabnost in intersubjektivna preverljivost rezultatov.

S pomočjo empiričnih metod literarna veda na sorazmerno prepričljiv način prepoznava interakcijske vzorce svojega predmetnega področja, ki tudi v daljših časovnih obdobjih ohranjajo veljavo. Na ravni komunikacijskih procesov tovrstne strukture omogočajo koordinacijo dejanj in vzajemno orientacijo v okolju. Učinkovito jih lahko opišemo predvsem s pomočjo tipologije družbenih vlog (produkcija, posredništvo, recepcija in obdelovanje), te pa je mogoče razčleniti še na podtype in jih razumeti v luči vsakokratnih (ne)institucionaliziranih razmerij moči (Schmidt, *Grundriss* 242–372; Rusch, *Literatur* 310–329).

Obravnava razmerij med nosilci posameznih vlog je za pričujočo razpravo zanimiva zato, ker problematizira enega od univerzalnih interakcijskih mehanizmov: samoodločanje. Kljub raznovrstnosti in arbitrarnosti svojih zgodovinskih pojavitev so namreč družbene vloge v slehernem kulturnem okolju definirane tudi s stopnjo avtonomije njihovih nosilcev

(Giddens 227–263). V strukturnem pogledu lahko torej razlikujemo med dvema poloma literarne komunikacije: med okolji, v katerih so nosilci literarne komunikacije suvereni, in tistimi, v katerih prevladujejo politični, religiozni, ideološki, normativni ali finančni centri moči. Toda četudi bi pripadniki družbenih elit dekontekstualizacijo nadzorovali v celoti, bi njihova dejanja mehanizem samoodločanja vsaj predpostavljala.

Simbolna paradigma

Simbolna spoznavna paradigma se v nasprotju z empirično osredotoča na tiste razsežnosti človekovega obstoja, ki jih ni mogoče izkustveno opazovati: na zavestna, nezavedna in čustvena stanja kognitivnega sistema (Goldman 258–276) ter na problem vzajemnega konstruiranja simbolnih svetov. V zgodnjih obdobjih svojega razvoja je bila povezana z metafizičnimi, skepticističnimi in empiricističnimi diskurzi, v novem veku pa se je osamosvajala (racionalizem), diferencirala in povezovala v nove trans-paradigmatične sinteze (konstruktivizem, kritični racionalizem, komunikativna racionalnost). Ker se v največji meri ukvarja s problemom vzajemne orientacije, je v svojem jedru hermenevtična.

V epistemološkem pogledu hermenevtične študije ne vzpostavljajo tako strogih pravil in standardov, kot je to značilno za empirične znanosti. Zdi se, da se nahajajo v vmesnem prostoru med opisi zakonitosti v opazovanih področjih in refleksijami o zakonitostih lastnega opazovanja. Na ta način razvijajo spoznavne potenciale, ki v empiričnih disciplinah ostajajo nerazviti. Z vključitvijo opazovalčeve perspektive v deskriptivne opise svojega predmeta se namreč poveča možnost večperspektivnega opazovanja in s tem fleksibilnost orientacijskih strategij.

Ker se literarna komunikacija odvija pretežno v polju imaginacije, je simbolna spoznavna paradigma eden nosilnih stebrov literarne vede. Že antična in srednjeveška hermenevtika sta kot osrednji problem razumevanja literarnih besedil prepoznali zmožnost vživljanja v simbolne svete oz. osebne in kolektivne identitete komunikacijskih partnerjev. V novem veku je ta tradicija postala podlaga duhovnozgodovinskih disciplin (Dolinar 25–70), iz nje pa so se na področju literarne vede med drugim razvile produkcijska in recepcijska estetika, zgodovina mentalitet, nova kritika, imanentna interpretacija, študije spolov, literarna antropologija in kulturološke oz. medkulturne študije.

Problem razumevanja je vpet v širšo problematiko družbene in kulturne diferenciacije. Čim večja je raznovrstnost osebnih in kolektivnih identitet, toliko bolj smo prepuščeni individualiziranim strategijam njihove

rekonstrukcije. Stopnja individualizacije simbolnega reda je potemtakem odvisna od mnogoterosti identifikacijskih ponudb v nekem kulturnem okolju. V pogojih neprestane in nujne izbire med posameznimi verzijami resničnosti je posameznikova pozornost preusmerjena k lastnim motivacijam, pričakovanjem, zmožnostim, potrebam in preferencam – med drugim tudi literarnim. Koncept jaza se dvigne iz ozadja zavestnih stanj in se legitimira kot točka, ki v raznovrstnosti vzpostavlja koherenco (Roth 378–410). Kadar je družbeno okolje manj diferencirano, je ta osredotočenost manj izrazita in posameznik se v večji meri identificira s splošno sprejetimi verzijami sveta. Ker nobeno okolje ni popolnoma homogeno, je samorefleksivnost imanentni del naše identitete.

Literarna komunikacija probleme razumevanja še dodatno zaostreje. Dekontekstualizacija prispeva k pomnožitvi interpretacijskih možnosti, s tem pa torej po definiciji tudi h krepitvi samorefleksivnih procesov. Medtem ko neliterarni diskurzi samorefleksivnost pogosto odrivajo na svoje obrobje oz. jo dojemajo celo kot motnjo, literatura na programatičen način ohranja in širi njene potenciale. Tudi to je ena od njenih univerzalnih razsežnosti.

Semiotična paradigma

Tudi semiotična spoznavna usmeritev ima svoje izhodišče v antični in srednjeveški filozofiji. Njena poglobljena značilnost je v tem, da spoznavno zmožnost postavlja v soodvisnost od semantičnih in sintaktičnih struktur znakovnih sistemov – zlasti jezikovnih. V zgodnjih obdobjih tej soodvisnosti ni pripisana osrednja vloga, do premika pa pride zlasti v 20. stoletju s t. i. jezikovnim obratom (Clark 6). V analitični filozofiji, filozofiji jezika, teoriji jezikovnih iger, analizi diskurza in podobnih usmeritvah se uveljavi domneva o jeziku kot pogoju mišljenja, ki spoznanju dostopne resničnosti ne opisuje, temveč jo v celoti proizvaja. Semiotična paradigma torej v svoji radikalni različici zavrača sleherno metafizično in ontološko referenco. Edini referenčni okvir ostajajo zapletene in fleksibilne strukture jezikovnih sistemov.

Velik del literarne vede je tovrstno spoznavnoteoretično podlago sprejel z navdušenjem. V obdobju pozne moderne to niti ni presenetljivo, še zlasti, če pomislimo, da gre na ravni teoretične refleksije za artikulacijo podobne bivanjske izkušnje kot na ravni literature – v obeh primerih stopa v ospredje zavest o interaktivni oz. poljubni naravi diskurza o dejanskem svetu (Beaugrande in Dressler 192; Bertram 79–90). Teorija diskurza, dekonstrukcija in poststukturalizem poskušajo na refleksivni ravni obvladati tisto, kar literatura na intuitivni ravni že od nekdanj s pomočjo dekontekstualizacije

razkriva. Semiotična spoznavna paradigma na ta način potrjuje tezo o samoreferencialnosti kot eni od univerzalnih razsežnosti literarne komunikacije.

Problem (a)historičnosti

Poglavji o kriterijih selektivnosti in možnostih njihove znanstvene utemeljitve sta univerzalne razsežnosti literature iskali v kognitivnih mehanizmih dekontekstualizacije in samoorganizacije. V obeh primerih se zdi, da imamo opraviti s pojavi, ki so – če odmislimo vidik gradualizma – sorazmerno neodvisni od sprememb kulturnih okolij.

Vendar pa se na neki drugi ravni relativizaciji univerzalnosti vendarle ne moremo izogniti. Gre za historičnost sleherne literarnoteoretične oz. literarnozgodovinske refleksije. Vemo namreč, da je zgodovina literarne vede tudi zgodovina spreminjajočih se mehanizmov literarnega vrednotenja: antična poetika izhaja iz drugačnih usmeritev kot srednjeveška, normativne estetike zgodnjega novega veka imajo malo skupnega z moderno idejo estetske avtonomije, emancipacijski oz. »velikozgodbarski« koncepti literarnega zgodovinopisja, kakršni so nastajali v 19. in 20. stoletju, so tako rekoč nezdržljivi s postmoderno logiko fragmentarnosti in diskontinuitete itd. (Juvan 27–30; Virk 816–820). Ideja o univerzalnosti literature se sicer pojavlja v različnih obdobjih, vendar je definirana v okviru vsakokratnega vrednostnega sistema. Tudi pričujoči koncept je seveda le ena od bolj ali manj partikularnih literarnozgodovinskih alternativ.

Literarnoznanstvenemu pogledu je torej zgodovinskost imanentna. Mar to pomeni, da se moramo posloviti od univerzalnosti kot absolutne kategorije? Po mojem mnenju imamo še eno možnost – potenciale dekontekstualizacije in samoorganizacije lahko premislimo do konca (Kocijančič 28; Kos 80). Kot bomo videli, nas ta pot privede do transgresije racionalnosti in s tem do polja, ki je v slehernem kulturnem okolju predmet primerljivih refleksivnih diskurzov – čeprav ne nujno literarnoznanstvenih v ozkem pomenu besede.

Začnimo s semiotično paradigmo. Če temeljno načelo semantične odprtosti izpeljemo do skrajnih konsekvenc, se izkaže, da je poljubnost literarnih interakcij neobvladljiva. V skrajni samoreferencialni perspektivi si namreč ni mogoče predstavljati sveta, ki si ga ne bi mogli predstavljati tudi drugače. Takrat spoznamo, da so poljubni celo mehanizmi, s katerimi poskušamo poljubnost obvladati. Ta pot nas vodi do simbolnega načela samorefleksivnosti, kjer nas na koncu premisleka čaka spoznanje, da je naš jaz, iz katerega naj bi izhajali mehanizmi obvladovanja poljubnosti, rezultat mehanizmov, ki jih nismo sami izbrali. Nismo izbrali svojega telesa, niti

svojega okolja, niti svojih želja. Izvir naše misli torej ni v nas samih. Kjer smo pričakovali lastno bistvo, nas je pričakala praznina. Z njo se spremeni tudi empiričen pogled na samoodločanje. Ker nismo izbrali sebe, smo načelom, ki so nas ustvarila, v celoti izročeni. To spoznanje je naša edina svoboda. Molk, do katerega nas je pripeljala lepota besede, je mogoče napolniti samo s tem, kar je zunaj nas. Naše bistvo je to, kar nas izenačuje s tem, kar nismo sami. Zanj smo v vseh kulturah našli tudi imena: enost, bližina, ljubezen. To je absolutna univerzalnost. Univerzalnost, ki nas poveže s tem, iz česar izhaja univerzum. V tem smislu je Borgesov stavek resničen.

Sklep

Razprava proučuje možnosti literarnoznanstvene utemeljitve pojma univerzalnosti. Ugotavlja, da je njegova hermenevitična raba problematična v več pogledih: nejasna je pri opredelitvi svojega temeljnega koncepta (občočloveške veljavnosti), izključujoča je v razmerju do nekanoniziranih besedil, implicitna v odnosu do kriterijev lastnega delovanja in partikularna z vidika epistemološke metarefleksije.

Pri opredelitvi koncepta občočloveške veljavnosti se članek naslanja na antropološka spoznanja o delovanju kognitivnih sistemov v pogojih vzajemne orientacije. Zdi se namreč, da je ena od temeljnih značilnosti človeške evolucije zmožnost družbenega optimiziranja prekomerne kapacitete kognitivnih sistemov. Na tem ozadju se med mehanizmi literarne komunikacije univerzalnosti najbrž najbolj približata dekontekstualizacija in samoorganizacija. Njuna temeljna funkcija je zagotavljanje fleksibilnosti v interakciji z okoljem. S tem pojavom se ukvarjajo različne epistemološke paradigme in vsaka omogoča njegovo konceptualizacijo v skladu s svojimi spoznavnimi izhodišči: empirična ga prepozna kot samoodločanje, simbolna kot samorefleksivnost, semiotična pa kot samoreferencialnost.

Posebno vprašanje pa je, kako je mogoče problem univerzalnosti rešiti na ravni epistemološke metarefleksije. V zgodovinski perspektivi se namreč zgornje ugotovitve kažejo le kot ena od možnih epistemoloških alternativ. Razprava skuša rešiti ta problem tako, da potencialne literarnih mehanizmov premisli do skrajnih konsekvenc in potemtakem do transgresije racionalnosti. Šele z uresničitvijo skrajnih učinkov dekontekstualizacije in samonanašanja izkusimo, da nismo izhodišče lastne kognicije in da lahko izpraznjeno središče izpolnimo samo s tem, kar nismo sami. To bližino najdemo v kolektivni zavesti in v diskurzivnih praksah sleherne kulture. Samo v njej je mogoče doseči edino absolutno univerzalnost – tisto, iz katere izhaja univerzum.

LITERATURA

- Agassi, Joseph. *Science and Its History: A Reassessment of the Historiography of Science*. Boston: Springer, 2008. (Boston Studies in the Philosophy and History of Science).
- Beaugrande, Robert Alain de; Dressler, Wolfgang Ulrich. *Einführung in die Textlinguistik*. Tübingen: Niemeyer, 1981.
- Bertram, Georg W. »Was die Kunst der Philosophie zu denken gibt«. *Allgemeine Zeitschrift für Philosophie* 34.1 (2009): 79–97.
- Borges, Jorge Luis. »Averroesovo iskanje«. *Izmišljive*. Ur. Tone Pavček. Prev. Jože Udovič. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1984.
- Clark, Elisabeth A. *History, Theory, Text: Historians and the Linguistic Turn*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004.
- Derrida, Jacques; Attridge Derek. »'This Strange Institution Called Literature': An Interview with Jacques Derrida«. *Acts of Literature*. Ur. Derek Attridge. London: Routledge, 1992. 33–75.
- Dolinar, Darko. *Hermenevtika in literarna veda*. Ljubljana: DZS, 1991.
- Dović, Marijan. *Sistemske in empirične obravnave literature*. Ljubljana: Založba ZRC, 2004.
- Giddens, Anthony. *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. University of California Press, 1986.
- Goldman, Alvin I. *Simulating Minds: The Philosophy, Psychology, and Neuroscience of Mindreading: The Philosophy, Psychology, and Neuroscience of Mindreading*. New York: Oxford University Press, 2006.
- Juvan, Marko. »O usodi 'velikega' žanra«. *Kako pisati literarno zgodovino danes?* Ur. Darko Dolinar in Marko Juvan. Ljubljana: ZRC SAZU, 2003. 17–49.
- Kenny, Anthony. *A new History of Western Philosophy*. Oxford: University Press, 2010.
- Kocijančič, Gorazd. »Der Einzige und seine Kunst. Zur hypostatischen Theorie in der Rede über die Kunst«. *Über das Geistige in der Kunst – zum zweiten Mal*. Ur. Gorazd Kocijančič, Vid Snoj, Jožef Muhovič. Wien, Berlin, Münster: LIT, 2010. 11–30.
- Kordeš, Urban. »Negovanje netrivialnega«. *Primerjalna književnost* 35.2 (2012): 41–52.
- Kos, Dejan. »Transgresivnost v znanosti, humanistiki in literaturi«. *Primerjalna književnost* 35.2 (2012): 75–81.
- Mithen, Steven. »Mind, Brain and Material Culture: An Archeological Perspective«. *Evolution and the Human Mind*. Ur. Peter Carruthers in Andrew Chamberlain. Cambridge: University Press, 2000. 207–217.
- Roth, Gerhard. *Fühlen, Denken, Handeln. Wie das Gehirn unser Verhalten steuert*. Frankfurt/M.: Suhrkamp, 2003.
- Rusch, Gebhard. »Zur Systemtheorie und Phänomenologie von Literatur.« *SPIEL* 10.2 (1991): 305–339.
- – –. »Fiktionalisierung als Element von Medienhandlungsstrategien«. *Literaturwissenschaft als Wissenschaft über Fiktionalität*. Ur. Christian Oberwagner in Collin Scholz. Szeged: založba. 123–138. (Studia Poetica 10).
- Schmidt, Siegfried J. *Grundriß der empirischen Literaturwissenschaft*. Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1991.
- – –. *Kognitive Autonomie und soziale Orientierung*. Münster: LIT Verlag, 2003.
- Thompson, Evan, Antoine Lutz in Diego Cosmelli. »Neurophenomenology: An Introduction for Neurophilosophers«. *Cognition and the Brain: Philosophy and the Neuroscience Movement*. Ur. Andrew Brook in Kathleen Akins. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 40–97.
- Varela, Francisco. *Principles of Biological Autonomy*. Boston: Kluwer Academic, 1979.
- Virk, Tomo. »Aporije literarne zgodovine danes«. *Slavistična revija* 54.4 (2006): 811–831.

Universality of Literature: Epistemological Perspective

Key words: literary science / epistemology / hermeneutics / empirism / semiotics / universality

The paper examines the possibility of a literary-scientific foundation for the concept of universality. It establishes that the hermeneutical use of this concept is problematic in several respects: it is vague in defining its fundamental concept (unlimited validity), dismissive in relation to non-canonized texts, implicit with regard to the criteria of its own functioning and particular from the perspective of epistemological meta-reflexion.

In defining the concept of universality, the paper leans on the anthropological findings on the functioning of cognitive systems in conditions of mutual orientation; it seems that one of the fundamental characteristics of human evolution is the aptitude for social optimization of the cognitive system's excess capacity. In this light, at least two interconnected communication mechanisms to which the status of literariness can be attributed prove to be universal: decontextualization and self-organisation. Their basic function is to ensure flexibility in the interaction with the environment. Various epistemological paradigms deal with this phenomenon and each of them conceptualizes it in accordance with its cognitive bases: the empirical paradigm recognizes it as self-determination, the symbolic paradigm as self-reflexivity and the semiotic paradigm as self-referentiality.

However, the issue of how to solve the problem of the universality of literature on the level of epistemological meta-reflection is a separate question. That is to say that from a historical perspective, the aforementioned findings appear only as one of the particular epistemological alternatives. The paper tries to solve this problem by considering the potential of literary mechanisms to their extreme consequences, and therefore to the transgression of rationality. Only by the realization of the extreme effects of decontextualization and self-organisation can we experience that we are not the origin of our own cognition and that the vacated core can only be filled with what we ourselves are not. This proximity can be found in the collective consciousness and the discursive practices of every culture. Only in this closeness can the sole absolute universality be attained—the one from which the universe arises.